

5. Андриевский А.А. Дела, касающиеся запорожцев с 1715-1774 гг. // Записки Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1886. – Т. 14. – С. 276-650.
6. Андриевский А.А. Коммисия 1749 г. для разбора взаимных претензий татар и запорожцев // Чтение в историческом обществе Нестора Летописца. – Кн. IX. – К., 1894. – С. 1-23.
7. Андриевский А.А. Материалы по истории Запорожья и пограничных сношений (1743-1767). – Одесса, 1893.
8. Андриевский А.А. Реляции киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 гг. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1892.
9. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734-1775. – К., 1998. – Т. 1.
10. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734-1775. – К., 2000. – Т. 2.
11. Архів Коша Нової Запорозької Січі: корпус документів 1734-1775. – К., 2003. – Т. 3.
12. Львов Л. Отношения между Запорожьем и Крымом. – Одесса, 1895.
13. Рябинін-Скляревський О. Запоріжжя і Турецький Очаків. Конспект доповіді 1930 р. Додаток до протоколу №30 від 27.05.1930 р. історико-філологічного відділу // Національна бібліотека України. Інститут рукописів. – Ф. X. – Спр. 22926.
14. Рябинін-Скляревський О. Запорозькі заклоти та керуча верства Коша XVIII століття // Малинова Г.Лі. Сапожников І.В. А.А.Рябинин-Скляревский: материалы к биографии. Труды государственного архива Одесской области. – Одесса: „Элтон - 2”; К.: „Гратек”, 2000. – Т. 1. – С. 83-178.
15. С. Е. Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Новосербию // Киевская Старина. – 1883. – Т. 7. – С. 135-198.
16. Центральний Державний Історичний Архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України) – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11376.
17. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 30.
18. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 36.
19. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 44.
20. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 45.
21. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 71.
22. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 120.
23. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 137.
24. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 139.
25. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 244.
26. ЦДІАК України – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 251.
27. Чернышенко П.С. Калнышевский, последний кошевой Запорожской Сечи. 1691-1803 // Русская Старина. – Кн. XI. – 1875. – С. 405-419.
28. Шпитальов Г. Запорозьке військо у другій половині 30-х років XVIII століття // Наукові записки: збірник праць молодих вчених та аспірантів – К., 2001. – Т. 6. – С. 159-180.

I. I. Лиман

ІМЕНУВАННЯ ХРАМІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ НОВОЇ СІЧІ ТА В ПЕРШІ РОКИ ІСНУВАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТА ХЕРСОНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ*

Незважаючи на намагання центральної влади нівелювати риси окремішності церковного устрою, які чітко простежувались за часів Нової Січі, до самого моменту ліквідації Вольностей Війська Запорозького Кошу вдавалось зберігати свій пріоритет у регулюванні церковних справ. Контроль центру за цією територією багато в чому був суто номінальним¹. У 1775 р. Петербург зміг діяти рішучіше. Не встигли в багатьох єпархіях оприлюднити маніфест від 3 серпня 1775 р.², а імператриця вже підписала указ про влаштування Слов'янської та Херсонської єпархії³. Переведення релігійних споруд краю під юрисдикцію нового архієпископа стало готуватись після підписання іменного указу від 12 липня 1776 р.⁴. У вересні 1776 р. за указом Синоду стали складати списки священно- та церковнослужителів, релігійних споруд, які мали увійти до Слов'янської та Херсонської єпархії⁵. Згідно з відомостями, які були узагальнені Синодом на підставі звітів із єпархій і пізніше передані до відома Г. Потьомкіна, з Київської, Переяславської, Воронежської та Білгородської єпархій мало бути передано загалом 344 соборних і парафіяльних церков⁶.

Зазначені відомості є надзвичайно важливим джерелом для відтворення картини трансформацій, які відбувались із церквами південноукраїнського регіону після ліквідації Нової Січі. Зокрема, ці документи дають можливість звернути увагу на деякі тенденції в іменуванні релігійних споруд.

Особливістю Вольностей Війська Запорозького в цьому плані було надзвичайне поширення тут культу Покрови. Адже цей культ якомога краще відповідав вимогам життя запорожців⁷. С. Плохий свого часу зробив висновок, що пік відкриття Покровських храмів на Запорожжі припав на 30 – 50-і рр. XVIII ст., після чого церков у таке ім'я з'являлося вже менше⁸.

Що ж маємо на час заснування Слов'янської та Херсонської єпархії? Співвідношення назв церков, що передавались під юрисдикцію архієпископа Євгенія, виглядало таким чином:

* Посилання подані в авторській редакції

У чие ім'я названа споруда	Єпархія, з якої передані релігійні споруди			
	Київська	Переяславська	Воронезька	Білгородська
Андрія	2		2	
Архидиякона Стефана	1			1
Архистратига Гавриїла		1		
Архистратига Михаїла	18	8	5	7
Благовіщення	1			
Богородиці	1			1
Богоявлення Господня	2	2		
Варвари	3	1		
Василя	1	1	1	
Введення Пресвятої Богородиці	1			2
Віри, Надії та Любові	1			
Здвиження Хреста	2	1		1
Вознесіння	4	2		1
Володимирської Богоматері		1		
Воскресіння	4			2
Георгія	6	3		1
Димитрія		1	2	
Захарія та Єлизавети	1			
Знамення		1		
Іоанна Богослова, Богословська	5	1		
Іоанна Предтечі	1	2	1	3
Ігнатія Богоносця				1
Казанської Божої Матері			2	
Катерини				2
Косьми та Дем'яна				1
Миколи	25	14	9	11
Парасковії	2			1
Петра і Павла	3	3	2	2
Покрова	20	9	4	5
Спасу (Преображення Господня)	15	6		5
Різдва Богоматері	13	4		2
Різдва Предтечі	1			
Різдва Христова	3			
Різдва [?]			3	
Сімеона Богоприїмця		2		
Спиридона		1		
Зішестя Святого Духа	2	1		1
Стрітіння	1	2		
Тимофія	1			
Трійці	13	5	2	4
Трьох святих	2	2		
Успіння	18	7	2	1

Як бачимо, культ Покрови ще мав дуже велику популярність на території, що передавались до складу Слов'янської та Херсонської з кожної із чотирьох епархій. На такі показники суттєво вплинули, між іншим, релігійні спорути колишніх Вольностей ("колишніми" одні з них стали після ліквідації Січі, інші ж — у результаті скорочення кордонів Вольностей при влаштуванні Слов'яносербії, Нової Сербії та інших адміністративно-територіальних утворень, не підпорядкованих Кошу).

І все ж більш поширеним тепер уже був культ Миколи. Саме в ім'я цього святого було побудовано церков більше, ніж на честь Покрови у кожній з чотирьох складових нововлаштованої в регіоні епархії. Річ у тім, що культ Миколи був значно поширенішим за Покровський і на Україні, і в цілому в Російській імперії. Микола користувався великою повагою і з боку запорозьких козаків.

До трійки найбільш популярних святих входив і архістратиг Михаїл. Для такого мілітаризованого регіону це було цілком логічним. Адже саме Михаїла вважають захисником слави Божої у війні з сатаною. То ж архістратиг був близький духу не лише запорозьких козаків, які називали його Началоводцем, Предводителем військового товариства, Патроном і заступником війська, але і для військовиків, які знаходились за межами Вольностей.

Після ліквідації Нової Січі культ Покрови деякий час ще мав високу популярність, хоча тепер ця популярність уже не була такою як за часів Вольностей. Впродовж червня 1775 – 1781 рр. було закладено та освячено майже вдвічі більше храмів в ім'я Миколи ніж на честь Покрови. Більше ніж Покровських зводилось і Михайлівських церков. Кількість храмів, що зводились в ім'я Святого Георгія стала не меншою, ніж кількість нововлаштованих Покровських церков.

Причина такої ситуації не лише в тому, що до регіону приходили переселенці, які воліли називати свої релігійні спуроди на честь святих, культ яких для них був ближчий, аніж Покровський. Для самих колишніх запорозьких козаків Покрова, яка шанувалась, між іншим, як символ захисту християн у боротьбі з мусульманами та заступництва Богородиці — непорочної Діви Марії, вже теж деякою мірою втратила свою актуальність в умовах поширення протурецької орієнтації та відходу від безшлюбності, якої колись дотримувалось січове товариство.

---

¹ Лиман І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734 – 1775). — Запоріжжя: РА „Тандем – У”, 1998. — С. 41 – 97; Лиман І.І. Стосунки Коша Війська Запорозького і київських митрополитів з церковних питань в період Нової Січі // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. — Дніпропетровськ: МП „Промінь”, 1997. — Вип. II. — С. 50 – 61; Лиман І.І. Старокодацьке духовне намісне правління // Наукові доповіді студентів та аспірантів кафедри історії України ЗДУ. — Запоріжжя, 1997. — Вип. II. — С. 6 – 8; Лиман І.І. Постаць начальника запорозьких церков Володимира Сокальського в історіографії та джерелах // Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. — Випуск 7. — Херсон: Видавництво ХДПУ, 2002. — С. 71 – 75.

² Російський державний історичний архів (РДІА). — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 402.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 206 – 207.

⁴ Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. 1773 – 1784 гг. — Петроград: Синодальная типография, 1915. — С. 161.

⁵ РДІА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 307 – 362.

⁶ Там само. — Арк. 368.

⁷ Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734 – 1775)... — С. 111 – 112.

⁸ Плохій С. Покрова Богородиця в Україні // Пам'ятки України. — 1991. — № 5. — С. 32 – 39; Мищик Ю.А., Мосьпан Н.В., Плохій С.М. Місто на Самарі. — Дніпропетровськ: Вид. ДДУ, 1994. — С. 53 – 54.